

‘Ik ken u niet, maar ik heb U lief’

Over *Dood van een non* van Maria Rosseels

Door Tjerk de Reus

De Vlaamse schrijfster Maria Rosseels ontleedt in *Dood van een non* (1961) het innerlijk van een geestelijke, de non Sabine Arnauld. Met die insteek koos zij voor een beproefde verteltraditie: auteurs als Georges Bernanos, Graham Greene en anderen gingen haar voor, onder wie ook de Verlichtingsfilosoof Denis Diderot met zijn roman *La religieuse* (1896). Toch betreedt Rosseels met *Dood van een non* geen platgetreden paden. Haar verbeelding van deze literaire *locus spiritualis* is eigensoortig en draagt moderne kenmerken. Maar wat is modern? Wie zich thuisvoelt bij romans van Gerard Walschap, Marnix Gijsen en Hugo Claus – Vlaamse auteurs die in hun werk een dikke streep hebben gezet door de autoriteit van de kerk en het katholieke geloof – zal Rosseels’ roman niet als modern, maar als gedateerd beschouwen. In Vlaanderen werd Rosseels lange tijd op handen gedragen, als een vrouw die moedig in de voorhoede marcheerde: kritisch, geëngageerd en vernieuwend katholiek. Maar haar destijds progressieve denkwereld geldt voor tal van critici nu als ouderwets, wat natuurlijk ook een indicatie is voor hun eigen levensbeschouwelijke oriëntatie. Een criticus typeert bijvoorbeeld *Dood van een non* als ‘uiterst beleefde gelegenheidstoespraak, een-tje die iedereen allang is vergeten’. Toch valt de stelling te verdedigen dat *Dood van een non* raakt aan een reeks universele kwesties, die hecht verbonden zijn met het christelijk geloof: de vraag naar het lijden, het bestaan van God, de wereldreligies, de zin van het aardse bestaan, de waardering van het lichaam. Er is in Rosseels’ roman een scherp-te in het spel die een naoorlogs levensbesef ver-

raadt. Cultuurbewegingen als die van het existentialisme hielden de gemoederen bezig in de jaren vijftig en zestig, evenals atheïsme en nihilisme. Rosseels vond dat de vragen waarop seculiere ideologieën of filosofieën een antwoord gaven, ook de vragen zijn waarover de kerk zich zou moeten buigen. Dit besef geeft haar roman een actuele lading, die nog altijd niet is uitgeput. Rosseels brengt een algemene karakteristiek van geloven in contact met een concrete wereld en een eigentijdse psychologische werkelijkheid. Haar christelijke inspiratie is hierin leidend, wat de roman tot een christelijke klassieker maakt.

Leven en werk

Wie was Maria Rosseels? Zij lijkt een gestalte uit het verre verleden, maar pas in 2005 overleed zij, op 89-jarige leeftijd. Rosseels werd geboren op 23 oktober 1916 in Borgerhout, België. Als ze zeven jaar oud is, verhuist zij met haar familie naar Oostmalle en gaat wonen in een bijgebouw van een kasteelhoeve. Rond deze tijd begint Maria te schrijven. Na de Beroepstechnische School gevolgd te hebben, loopt ze college aan de Hogeschool voor Vrouwen te Antwerpen. In 1937 krijgt zij haar eerste baan, in het onderwijs. Ze geeft vier jaar les aan de Vrije Normaalschool te Gierle. Van 1941 tot 1944 werkt ze vervolgens op de studiedienst van het Ministerie van Arbeid te Brussel, om in 1945 redactiesecretaresse te worden bij een uitgeverij. In 1947 wordt ze redactrice bij het dagblad *De Standaard*, wat ze tot aan haar pensioen in 1977 zou blijven. In 1947 verschijnt eveneens haar debuut: *Sterren in de poolnacht*, een jeugdboek. Bij de krant verzorgt Rosseels de filmrubriek en de vrouwenpagina. Zij blijkt geen grijze muis. Veel van haar stukken zijn opzienbarend en trekken aandacht, bijvoorbeeld de serie artikelen onder de titel 'Voorlichting gevraagd'. Hierin stelt zij vernieuwende opvattingen inzake de huwelijksmoraal, seksualiteit en geboortepanning aan de orde. Ze krijgt in deze periode grote bekendheid en houdt overal in België lezingen. Ook werkt ze mee aan programma's op radio en tv.

Geruchtmakend is haar artikelenreeks 'Moderne nonnen gevraagd', waarin Rosseels kritiek levert op de gang van zaken in vrou-

wenkloosters. De Belgische kardinaal J.E. Van Roey spreekt zijn veto uit over de artikelenserie, die dan ook wordt stopgezet. De reuring die dit veroorzaakt, draagt bij aan het verkoopsucces van de roman die kort hierna verschijnt – *Dood van een non* – waarin Rosseels de dagelijkse praktijk van een nonnenklooster tot in detail schetst. Haar non-conformistische en feminiene inslag blijkt uit een titel als: *Het woord te voeren past de man* (1957). Over haar reizen in Azië publiceert ze in 1960 *Oosters cocktail*; haar filmkritieken bundelt ze in 1966 in *Liefde is een zeldzaam kruid. Onze tijd in de spiegel van de film*. Controversieel is ook haar artikelenreeks ‘Gesprekken met gelovigen en ongelovigen’, die in 1967 in boekvorm verschijnt.

Buiten haar journalistieke bezigheden bouwt Rosseels een imposant letterkundige oeuvre op. Ze verwerft grote bekendheid met haar trilogie *Elisabeth* (met *Elisabeth*, 1953; *Ik segh adieu*, 1954 en *Het derde land*, 1954) en met de historische roman *Ik was een christen* (1957). *Dood van een non* (1961) betekent haar doorbraak; het boek wordt vertaald in het Frans, Duits en Pools; het wordt in 1975 verfilmd door Pierre Collet en Pierre Druout. Tevens publiceert zij succesvolle jeugdboeken. Rosseels ontvangt veel literaire prijzen, waaronder een drietal oeuvreprijzen. Haar *Verzameld scheppend proza* verschijnt in 1981 in drie delen. Maria Rosseels overlijdt op 18 maart 2005 in Brasschaat.

Rosseels definieerde in een interview haar literaire drijfveer als volgt: ‘Een poging om klaar te komen met mijn problemen. Inzicht zoeken. Nooit heb ik ernaar gestreefd om het nog mooi te laten klinken ook. Wat ik wilde zeggen, vond ik altijd belangrijker dan de manier waarop het werd gezegd.’

Stalen tucht

Hoofdpersoon in *Dood van een non* is de genoemde Sabine Arnauld, die als non de naam Maria Sabine van de Verrijzenis draagt. De roman bestaat hoofdzakelijk uit een egodocument van haar hand. Dit document is ingeklemd tussen een proloog en een epiloog, waarin Sabines broer nadenkt over haar leven (dat dan voorbij is) en haar opvattingen. Hij confronteert die met zijn eigen levensovertuiging.

De keuze voor een egodocument van religieuze vrouw is betekenisvol: het brengt de thematiek op een niveau waar hoogspanning heerst. In monastieke sferen, waarin mensen zich tot het uiterste confronteren met de grond van hun bestaan, zijn de grote vragen onvermijdelijk. Het menselijk leven en God – dit thema ligt dankzij de setting in het klooster onder het vergrootglas. De eigenzinnige inzet van Sabine Arnauld versterkt dit nog eens. Ze wil ‘trachten, voor de eerste maal in mijn leven, eerlijk tegenover mezelf te zijn. Dat is niet eenvoudig, want wij kijken bij voorkeur in een flatterende spiegel. (...) Helaas, de wil om eerlijk te zijn volstaat niet; een stalen tucht is daartoe vereist, een onafgebroken zelfcontrole, een volgehouden onpartijdigheid en nooit falend oordeel. Maar hoe kan men onpartijdig blijven als men tegelijkertijd aangeklaagde en rechter is?’

Sabine schrijft haar egodocument vlak voor haar dood, te dateren in de jaren vijftig van de twintigste eeuw. Zij is dan eenenveertig jaar oud. Als vierentwintigjarige voegde ze zich bij de franciscaanse orde van de Zusters van Boetvaardigheid en begon haar leven in het klooster. Als ze uittreedt, is ze eenendertig. De laatste tien jaar van haar leven brengt ze voor een belangrijk deel door in Oost-Azië; ze sterft in Japan, vermoedelijk door verdrinking.

Oordeel

In het leven van Sabine staat God in het middelpunt, op een manier die veel hedendaagse lezers als ‘naar’ of ‘beklemmend’ zullen bestempelen. Maar dat zou te gemakkelijk zijn, gezien de grote aandacht die Rosseels toont voor deze denk- en geloofswereld. God is in een groot deel van Sabines reflecties de God van het oordeel, de God die rechtvaardigheid en waarachtigheid eist, maar ook volmaakte toewijding. Op de achtergrond hiervan staat het jansenisme, een zeventiende-eeuwse christelijke stroming waarin de verhouding tussen genade en oordeel op scherp stond. De uitverkiezing speelde hierbij een grote rol, op grond van een omstreden interpretatie van Augustinus. De familie Arnauld stamt af van direct betrokkenen bij deze religieuze beweging, waartoe ook de filosoof-wiskundige Blaise Pascal (1623-1662) kan worden gerekend.

Sabine raakt in haar jeugd lichamelijk gehandicapt als gevolg van een vorm van polio. Zij belooft God haar leven hem toe te wijden als zij geneest. Als ze weer kan lopen, lost ze haar belofte niet in: ze volgt haar verliefde hart en treedt in het huwelijk. Dan voltrekt zich een tragedie: ze krijgt een kind, dat meteen sterft. Ze concludeert dat God haar straft. Vanaf dit moment staat haar huwelijksleven onder grote spanning; ze houdt afstand van haar man, omdat ze zo hem meent vrij te kunnen houden van de goddelijke wraak. Enige tijd later sterft haar man op noodlottige wijze. Opnieuw trekt Sabine de schuld naar zich toe: 'Niet de onbekende moordenaar had mijn man gedood. Ik was het geweest. Even zeker alsof mijn hand de haan van de revolver had overgehaald. Als iemand moest sterven, waren het niet de verzetslieden of de gijzelaars uit het dorp, maar ik, Sabine Arnauld, die met God een koop had gesloten en daarna laf geweigerd had te betalen. Er was geen ontkomen meer aan; de mens ontloopt God niet, hoe ver hij ook vlucht.'

Intussen is haar zus Gertrude ingetreden in een klooster waar zeer strenge regels gelden. Het betreft een klooster van de Zusters van Boetvaardigheid, die boete doen voor de wereld door vasten en bidden en het afzien van aardse relaties. Nu ze haar kind en haar man is verloren, wil ook Sabine zich voegen in dit klooster, om op die gewijde plek 'te bidden, te boeten, de schuld te betalen. (...) ik besloot een heilige te worden.' Sabine is niet lijdzaam of passief; ze wil de zaak naar haar hand zetten en actief de verhouding met God in orde maken: 'voor alles zou ik God bewijzen tot wat een mens in staat is als hij zijn wil hardnekkig op één doel concentreert.' Maar haar pogingen om zuiver te leven, in volstrekte nederigheid, leiden niet tot de rust die zij zoekt. De zusters in het klooster beschouwen zich als bruiden van Christus – Sabine voelt zich een boeteling.

Na zeven jaar verlaat ze het klooster en zwerft ze over de wereld. Haar drang om God te 'beminnen' en de schuld te vereffenen is onverminderd, maar ze vindt geen oplossing. Ze raakt in diepe vertwijfeling en verliest alle vertrouwen in God en diens bestaan. Totdat ze een Chinese ex-bisschop ontmoet, monseigneur Lin, die haar voorhoudt dat zij God op de maat heeft gesneden van haar beperkte

voorstellingen. Zonder de leer van de kerk *rücksichtslos* aan de kant te schuiven, betoogt deze bisschop dat God onze voorstellingen oneindig te boven gaat: ‘Hij was van oordeel dat onze zondecomplexen het gevolg zijn van een grenzeloze zelfoverschatting, een fantastische hoogmoed waardoor wij God hebben neergehaald tot het niveau van het hoofd ener sibbe [een dorpje].’ Dit brengt haar tot het inzicht dat de idee van de uitverkiezing haar op een dwaalspoor heeft gezet: ‘Nee, God kiest mij niet. En God heeft mij niet nodig. Maar ik heb Hem nodig.’ De aantekeningen van Sabine eindigen met een intense articulatie van haar godsverlangen, wat zich samenbalt in de uitroep ‘Maranatha’, een aansporing aan het adres van God: kom met spoed. ‘Ik ken u niet, maar ik heb U lief. En ik zie uit naar Uw komst, méér dan de wachters naar de morgen...’

Immanente rechtvaardigheid?

Via haar hoofdpersonage brengt Rosseels een reeks vragen ter sprake die een bijzonder accent kregen in de naoorlogse jaren, maar tegelijk van alle eeuwen zijn. De vraag naar het bestaan van God is een aan-gelegen kwestie, waarmee zelfs haar uiterst vrome zus Gertrude worstelt. Ook haar broer Nicolas Hendrik weet met die vraag geen raad. Hij besluit zelfs – in de proloog van het boek – zijn bisschopsambt op te geven, omdat hij geen antwoord vindt. Bij hem is het godsbestaan verbonden met de vraag naar het lijden. Als God de Nabije is, degene die zich ontfermt over verdrukten en lijdenden – waarom zien we dan zo weinig van Zijn heilzame aanwezigheid?

Rosseels’ inlevingsvermogen in het agnosme en het atheïsme gaat ver. Ze laat Nicolas Hendrik denken: ‘het vervulde hem thans niet langer met wanhoop dat hij zijn dankbaarheid geen persoonlijke God kon betuigen; het gevoel op zichzelf was, ook zonder God, de moeite waard: verrassend nieuw, rustig- en gelukkig makend.’ Nicolas ervaart, na zijn keuze de kerk vaarwel te zeggen, ‘opnieuw belangstelling, intens en vol verwondering, voor de dingen die hem omringden.’ Dat is een nieuwe ervaring, want ‘immer levend in het bewustzijn van de onafwendbare dood, had hij niet geleefd.’

Ook de overtuiging dat een leven zonder God leidt tot leegte, tot

geestelijke uitholling en het verlies aan deugdzaamheid, vreugde en oriëntatie – een klassiek thema uit de katholieke moraaltheologie – confronteert Rosseels met kritische vragen. Sabines zuster Marie-Anne is een mondaine dame, die het keurslijf van kerk en geloof achter zich gelaten heeft. Als Sabine haar bezoekt, in New Delhi, verwacht ze een uitgebluste vrouw aan te treffen, die ontdekt heeft dat de wereld slechts ijdelheid biedt: ‘Het was immers onmogelijk de beker van het genot te drinken zonder op de bodem de droesem te vinden.’ Maar haar zus is vrij en vrolijk, geniet van haar bestaan: ‘Marie-Anne leefde voor haar genoegen en voelde zich daarbij volmaakt gelukkig. Niets in haar wees op het bestaan van een immanente rechtvaardigheid waarover ik zoveel had gelezen en gehoord.’

Loyaliteit

De kritische noties bij kerk en klooster maken de vraag dringend wat de uitkomst is van de roman. In welke hoek wil de auteur ons hebben, uiteindelijk? Sabine vindt een eigen uitweg; haar gaat het licht op: ze ontdekt dat ze te egocentrisch over God dacht. Maar dat zegt niet alles over de roman, die meer omvat dan Sabines geestverruimende inzicht. Neemt Rosseels afscheid van alle thema's die onder een kritische belichting in beeld kwamen, zoals de monastieke toewijding aan God, de idee van een goddelijk oordeel, de uitverkiezing, de noodzakelijke vervulling van het bestaan door God en diens liefde? Rekent ze met haar roman af met het jansenisme, ten gunste van een theologische oriëntatie waarin boeddhisme of shintoïsme een stevig woordje meespreken? Dit alles mag op het eerste gezicht logisch lijken, het zou niettemin een versimpeling zijn om de roman tot dergelijke stellingnamen te reduceren. De sleutel ligt bij een nieuwe manier van kijken naar bekende geloofsinzichten, een andere manier van ervaren ook. *Dood van een non* wijst niet exact uit hoe je op die nieuwe manier over kwesties als ‘God en het lijden’ of ‘Gods bestaan’ zou kunnen denken. Wel komen kernen van een vernieuwde visie in beeld, die echter geen botte streep trekken door het door kerk en traditie overgeleverde geloof. Wat dit betreft is de

kritiek die Rosseels ter sprake brengt niet van het type dat kerkverlators doorgaans ten beste geven.

Een indicatie van blijvende loyaliteit is Sabines overtuiging dat haar zus Gertrude een heilige is. Zij stelt hem naast mgr. Lin, die ze eveneens als heilig ervaart. Moeder Mathilde, die leiding geeft aan het klooster, blijft ook na Sabines uittrekking een bron van warmte en zorgzaamheid. Het monastieke bestaan wordt niet zonder meer van de hand gewezen. Iets vergelijkbaars geldt voor het dogma van de uitverkiezing. Reflecteert dit leerstuk een te sterk individuerichte voorstelling van de goddelijke genade? Zonder twijfel wil Sabine, en met haar Rosseels, op dit punt een correctie plegen op de jansenistische theologie. Maar het thema staat tegelijk in een barmhartig licht als Sabines vader uitgerekend op grond van de goddelijke voorbeschikking mededogend is jegens mensen van eenvoudige komaf, die in zijn hiërarchische levensbesef aan zijn hoede zijn toevertrouwd. Zonder de vele motieven in de roman stuk voor stuk af te kunnen wegen, geldt globaal dat de titel *Dood van een non* verwijst naar de 'dood' van een bepaald concept van christelijke vroomheid. Het gaat Rosseels om een egocentrische spiritualiteit, waarin God er is ten gunste van de mens en waarin Hij moet passen in onze beperkte voorstellingen en verwachtingspatronen. Als Sabines broer het document heeft gelezen, is ook bij hem het licht doorgebroken. Hij maakt zich gereed om de mis op te dragen. 'Monseigneur Nicolas Hendrik Arnauld stond in Gods aanwezigheid.'